Boris Marović

Profesor emeritus
Savez ekonomista Srbije

Marijana Lemić-Saramandić

Sarcons konsalting
Srbija

OSIGURANJE KAO DETERMINANTA ODRŽIVOG RAZVOJA DRUŠTVA

Insurance as a Determinant
of Sustainable Development

Sažetak

Svet nije više u poziciji da se suočava sa novim šokovima. Finansijska kriza je smanjila globalnu ekonomsku elastičnost, dok geopolitičke tenzije i povećana socijalna zabrinutost, ukazuju na činjenicu da su države i društva manje nego ikada sposobni da se izbore sa globalnim izazovima.

Osiguranje kao institut koji predstavlja spregu javnog i privatnog sektora, treba da podupre osiromašene državne mehanizme osiguranja. Postavlja se pitanje da li je ova uloga preambiciozna u zemljama u kojima se osiguranje smatra nerazvijenim? Osiguranje je u snažnoj korelacionoj vezi sa privrednim razvojem i nije nepoznata misao koja prati teoriju osiguranja, a koja glasi: Pogledaj koliko je razvijeno osiguranje, pa ćeš znati kakva je privreda jedne zemlje i obrnuto.

Naš rad baziran je na pokazateljima osiguranja ostvarenim u krizi i nakon nje. Delatnost osiguranja je razmatrana u funkciji privrednog razvoja, analizirani su ključni pokazatelji osiguranja i objašnjen njegov mehanizam, kako bi se izbegle sumnje u postojanje sistemskog rizika u ovoj delatnosti. Zastupljenost osiguranja, kao i identifikacija različitih trendova razvoja životnih i neživotnih osiguranja razmatrani su kako na globalnom, tako i na nivou zemalja bivše Jugoslavije i posebno tržišta Srbije. Problemi sektora osiguranja u Srbiji i moguća rešenja, koja treba da doprinesu jačanju sektora osiguranja i njegove uloge u privrednom razvoju, data su kroz modele čija se primena pokazala uspešnom u drugim zemljama.

Ključne reči: *osiguranje, rizik, risk menadžment, katastrofik štete, reosiguranje, tržište kapitala, Srbija.*

Abstract

The world is in no position to face major new shocks. The financial crisis has reduced global economic resilience, while increasing geopolitical tension and heightened social concerns suggest that both governments and societies are less able than ever to cope with global challenges.

Insurance as a link between public and private sector, should support the impoverished government social insurance schemes. The question is whether this role is too ambitious in countries where the insurance is considered underdeveloped? Insurance is in a very strong correlation with economic growth and there is a well known phrase which says: if you see how well the insurance is developed, you will know what is the economy of one country and vice versa.

Our work is based on the insurance parameters achieved during the crisis and aftermath. In this paper, we discuss the role of the insurance industry in the broader economy. We analyze key insurance parameters and give a short outline of the main purpose and principles of insurance mechanism, in order to examine the existence of systemic risk. Insurance penetration as well as identification of various trends of both life and non-life, we discuss at global level, but also at the level of the former Yugoslav countries. The problems of the insurance in Serbia and possible solutions, which should contribute to further strengthening of financial sector and its role in economic development, are given through models already successfully applied in other countries.

Key words: *insurance, risk, risk management, catastrophe losses, reinsurance, capital market, Serbia.*

Uvod

Svetska ekonomija je prošla kroz duboku recesiju, oporavak je uveliko u toku, ali recidivi krize, kao i strahovi koje je ona pokrenula, još uvek se mogu osetiti. Uloga države u kriznim vremenima, kao i postojanje sistemskog rizika, novi su instituti na koje se fokusiramo. Finansijska kriza je bez sumnje osvetlila mane finansijskog sektora i ukazala na potrebu uvođenja nove regulative i mera dodatnog opreza. I pored uočenih problema, nepodeljeno je mišljenje da su tokom krize, osiguravači i reosiguravači širom sveta, zadržali relativno stabilan kapacitet, obim poslovanja i cene usluga.

Osiguranje se pokazalo kao faktor unapređenja opšte ekonomske aktivnosti društva, kroz podupiranje finansijske stabilnosti, jačanje socijalne sigurnosti, širenje lepeze ekonomskih aktivnosti i unapređenje efikasnosti risk menadžmenta. Ono po definiciji omogućava finansijsku stabilnost na nivou pojedinca, porodice i privrede. Prema [2, str.3] u 2009. godini, vlasnicima polisa životnog i neživotnog osiguranja, na ime naknade za osigurane štetne događaje, isplaćeno je oko 5% svetskog bruto domaćeg proizvoda.¹

Osiguranje jeste poduprlo državne šeme socijalnog osiguranja, ali da bi moglo da da pun doprinos razvoju, mora i samo biti dovoljno razvijeno. Uloga države u podsticaju razvoja osiguranja je nezamenljiva.

Osiguranje kao institucija koja naknađuje štete u društvu, predstavlja oblast od posebnog društvenog i ekonomskog interesa, a samo sprovođenje osiguranja podrazumeva specifičnu ekonomiku [3, str.19]. Studija USAID-a [6] pokazuje da :

- dobro razvijena tržišta osiguranja pospešuju privredni napredak
- tržište osiguranja pospešuje razvoj finansijskog tržišta
- tržište osiguranja zahteva adekvatno razvijanje investicija javnog i privatnog sektora u infrastrukturu.

Šta je pokazala finansijska kriza?

Finansijska kriza je svoje početke, bez sumnje, zabeležila u bankarskom sektoru, ali se brzo proširila i na sektor osiguranja. Postavlja se pitanje kako su osiguravači mogli doprineti nastanku krize? Pokazalo se da su neke osiguravajuće kompanije zaista prouzrokovale probleme, posebno veliki osiguravači finansijskih garancija tzv. „monoline“ osiguravači, koji su garantovali određene proizvode, kao što su npr. CDO (collateralised debt obligations). AIG, kao i četiri evropska osiguravača, su zabeležili najveće probleme, pri čemu se mora priznati da su njihovi problemi prvenstveno potekli iz bankarskih operacija. Prema [2, str.8] problem u AIG-u je nastao u delu koji se bavi finansijskim proizvodima (AIG FP), koji je prodavao zaštitu kredita putem CDS-a (Credit Default Swap). To je ugovor u kome kupac zaštite (CDS-a), vrši seriju uplata prodavcu zaštite, a u zamenu dobija isplatu određene svote novca, ukoliko kreditni instrumenti (obično obveznice ili menice), budu ispod tzv. kreditnog događaja definisanog kao neplaćanje, bankrotstvo i slično. CDS ugovori se upoređuju sa osiguranjem jer kupac plaća premiju, a za uzvrat dobija određenu sumu novca, ukoliko se ostvari neki od događaja navedenih u ugovoru. Superviziju ovog dela AIG-a je vršio *Office of Thrift Supervision*, koji nije regulatorno telo delatnosti osiguranja. CDS nije regulisan na isti način kao i drugi proizvodi osiguranja, obzirom da kupac zaštite ne mora da ima interes koji je osigurljiv. Imajući u vidu činjenicu da su banke bile primarni partneri AIG-u za CDS poslove, kada AIG nije više mogao da ispuni kolateralne zahteve iz CDS, New York Fed i američka vlada preuzeli su jemstvo za AIG, kao i njegove poslove osiguranja. Prema [9], osiguravači jesu patili tokom krize, ali još uvek su ostali dovoljno kapitalizovani. Prema Bloombergu, ukupna pomoć finansijskim institucijama iznosila je 701 milijardu dolara, od čega je 89 milijardi dolara otišlo na osiguravajuće kuće. 90% tog iznosa otišlo je na bankarski segment bankarsko-osiguravajućih konglomerata. Drugim rečima, prema [2, str.9] manje od 1% ukupne pomoći otišlo je osiguravačima zbog njihovih aktivnosti vezanih isključivo za poslove osiguranja.

¹ Po proceni Swiss Re Economic Research and Consulting baziranoj na pokazateljima svetske premije i procenjenih racija šteta za 2009. godinu

Oporavak tržišta nakon duboke recesije

Svetska ekonomija je 2009. godine doživela najveću recesiju od 30-ih godina prošlog veka do danas. Prema [4, str.3] realni bruto domaći proizvod (BDP) pao je za 1,9%². Razvijene zemlje bile su teško pogođene ekonomskom krizom i svega nekoliko njih uspeło je da zabeleži rast BDP-a tokom cele godine. Ipak, posmatrano po kvartalima, druga polovina godine zabeležila je skromne korake rasta bruto domaćeg proizvoda, zahvaljujući programima velike fiskalne potrošnje i ekspanzivnoj monetarnoj politici. Tokom 2010. godine nastavljen je oporavak svetske ekonomije. U 2011. godini očekuje se da će ekonomije SAD, Kine, kao i mnogih zemalja u razvoju zabeležiti značajan rast. U zemljama Zapadne Evrope očekuje se nizak privredni rast prvenstveno zbog fiskalnih zatezanja u određenom broju zemalja sa visokim državnim dugom i deficitom. Ne očekuje se ni brz oporavak zemalja u Centralnoj i Istočnoj Evropi zbog njihove velike zavisnosti od izvoza. Na grafikonu 1 dat je prikaz BDP-a i rearealnih stopa rasta u zemljama u razvoju za period 2000-2010.

² Iznos je dobijen korišćenjem tržišnog valutnog kursa USD za BDP, dok statistike koje uzimaju u obzir paritet kupovne moći pokazuju nešto viši rast svetskog BDP-a (zbog zemalja sa brzim rastom kao što su Brazil, Kina i Indija).

Osiguranje se održalo tokom finansijske krize

Može se konstatovati da je industrija osiguranja prošla prilično dobro kroz finansijsku krizu. Čak i u vreme najveće krize, osiguravači i reosiguravači su poslovali na uobičajen način, pružajući svojim klijentima stabilne cene i adekvatan kapacitet pokrića. Važno je naglasiti da tokom kriznog perioda, na najvećem broju tržišta nisu zabeležena kašnjenja u isplati odštetnih zahteva. Industrija osiguranja raspolagala je dovoljnim kapacitetima iako su drugi izvori kapitala bili prilično oskudni.

Najveći broj osiguravača i reosiguravača koji se bave tradicionalnim vidovima zaštite, krizom su bili pogođeni na strani aktive, obzirom da je tržišna vrednost njihovih investicija na berzi i korporativnih obveznica značajno pala. To je naravno imalo domino efekat na cenu njihovih akcija na berzi. Iako su njihove cene na berzama pale, ne može se smatrati da su zbog toga osiguravači i reosiguravači bili uzročnici krize. Naime, regulatorna tela koja vrše nadzor nad sektorom osiguranja, ponašala su se mudro tokom krize i uzdržala su se od primoravanja osiguravača i reosiguravača da prodaju delove aktive u periodu opadajućeg trenda na finansijskom tržištu.

Tokom finansijske krize, sektor reosiguranja bio je značajan izvor kapitala direktnim osiguravačima, nakon

Grafikon 1. BDP po regionima i realne stope rasta u zemljama u razvoju

Izvor: Oxford Economic Forecasting, Swiss Re Economic Research & Consulting

štio su svi ostali izvori presušili. Između reosiguravača i direktnih osiguravača obavljeno je nekoliko velikih transakcija, kako bi se direktnim osiguravačima obezbedio kapital tokom trajanja krize.

Iako je akcijski kapital osiguravača života tokom 2008. godine pao za više od 25%, prema [5, str. 12] on se tokom 2009. godine značajno oporavio, da bi krajem 2010. godine došao na nivo na kom je bio pre krize. Nakon pada premije osiguranja života u 2009. godini od -2%, u 2010. godini ostvaren je realan rast premije od 4,4% što jasno ukazuje na oporavak tržišta.

Dugoročne prognoze za osiguravače života su krajnje pozitivne, u svetlu očekivanog globalnog uticaja, koje će starenje populacije imati na tražnju za proizvodima osiguranja života. Osim toga, kako vlade različitih zemalja budu bile pod pritiskom smanjenja budžetskog deficita, može se desiti da se odluče za smanjenje rashoda koji idu za stariju populaciju. Ta činjenica može dovesti do porasta tražnje za privatnim rešenjima za penzije, osiguranja koja pokrivaju invalidnost, teške bolesti i proizvode doživotne ili dugoročne nege. Iako će oporavak tržišta kapitala i povećanje kamatnih stopa na kraju dovesti do oporavka profitabilnosti industrije osiguranja i njene kapitalne osnove, štednja kod osiguravača života, kao i stanje penzionih fondova, u velikoj meri će zavisiti od očekivanih reformi regulative sektora osiguranja, posebno projekta Solventnost II, koja može dovesti do ponovnog tarifiranja i redizajniranja proizvoda životnih osiguranja.

Kada je reč o neživotnim osiguranjima, svetska premija opala je za 0,1% u 2009. godini i iznosila 1.733 milijarde dolara [4, str. 8]. U prvih devet meseci 2010. godine, ostvaren je ne samo nominalni, već i realni rast svetske premije neživotnih osiguranja.

Sektor osiguranja i BDP

Prema podacima reosiguravača Swiss Re [4, str. 12] premijski prihod u razvijenim zemljama, a koji čini oko 87% svetske premije osiguranja, nastavio je da pada i u 2009. godini, beležeći pad od oko 1,8%, uz ostvarenu premiju od 3.533 milijarde dolara. Zanimljivo je da je u dve trećine zemalja, rast premije premašio je rast BDP-a.

U proseku, premija osiguranja života u razvijenim zemljama opala je za oko 2,8%. Obzirom da je pad premije bio manji od pada BDP-a povećala se penetracija zaključenih osiguranja. Premija neživotnih osiguranja opala je u razvijenim zemljama za oko 0,6% i iznosila 1.486 milijardi dolara u 2009. godini. U više od 90% zemalja, osiguranje je prošlo bolje od ekonomija tih zemalja. Ako se posmatra osiguranje po glavi stanovnika, prema [4, str. 13] može se konstatovati da je u 2009. godini, u razvijenim zemljama potrošeno 3.405 \$, pri čemu 1.980 \$ na životna osiguranja, a 1.425 \$ na neživotna osiguranja, što je za oko 200\$ manje nego u 2008. godini. Zastupljenost osiguranja je ostala nepromenjena i iznosila je 8,6%.

Grafikon 2. Kapital i neto premija neživotnih osiguravača, index 2005=100

Izvor: Swiss Re Economic Research and Consulting

Delatnost osiguranja u regionu

Ako se posmatra region bivše Jugoslavije, može se zaključiti da je delatnost osiguranja i pored nespornog uticaja ekonomske krize, pokazala priličnu vitalnost u pojedinim državama regiona. U 2009. godini, rast ukupne premije osiguranja ostvarile su Slovenija, Bosna i Hercegovina i Crna Gora, dok su Srbija, Hrvatska i Makedonija zabeležile pad premije osiguranja (Tabela 1.). Iako je primetna različitost pokazatelja po državama, ne možemo a da ne primetimo da je najveći pad premije osiguranja izražene u evrima, imala Srbija i to čak 5,2%. Srbija je kao i Crna Gora zabeležila solidan rast premije osiguranja života (skoro 15%), ali je zabeležila i najveći pad premije neživotnih osiguranja u regionu i to čak 8%.

Interesantno je naglasiti da su države u kojima je osiguranje života već dostiglo određeni stepen razvoja (Slovenija i Hrvatska), imale pad premije ove vrste osiguranja, prvenstveno zbog pada prodaje unit-linked proizvoda, dok su ostale države, a u kojima je životno osiguranje još nerazvijeno, imale rast

premije životnih osiguranja. Razlozi leže prvenstveno u nižoj početnoj osnovi, ali i agresivnijoj ponudi i pojačanoj konkurenciji u segmentu osiguranja života.

Tabela 1. Rast premije osiguranja izražene u EUR 2009/2008 u zemljama bivše Jugoslavije

Država	Ukupna premija	Osiguranje života	Neživotna osiguranja
Slovenija	+2,7%	-2,0%	+4,8%
Hrvatska	-4,2%	-3,6%	-4,5%
BIH	+1,2%	+5,3%	+0,5%
Crna Gora	+0,7%	+15,0%	+0,6%
Makedonija	-3,4%	+13,2%	-4,1%
Srbija	-5,2%	+14,7%	-8,0%

Izvor: Kalkulacija autora na osnovu podataka Agencije za nadzor osiguranja Hrvatske, Makedonije, BiH, NBS, Udruženja osiguravača Slovenije i Crne Gore (prema izvorima navedenim u bibliografiji)

Grafikon 3. Pregled premije osiguranja u zemljama bivše Jugoslavije u 000 EUR

Izvor: Agencije za nadzor osiguranja Hrvatske, Makedonije, BiH, NBS, Udruženja osiguravača Slovenije i Crne Gore (prema izvorima navedenim u bibliografiji)

Grafikon 4. Udeo premije u BDP u zemljama u okruženju

Izvor: Swiss Re, Sigma No. 2/2010

U većini zemalja regiona, finansijska kriza je uticala je i na pad BDP-a, međutim u većini zemalja, pad premije osiguranja je bio niži od pada BDP-a, ili je čak došlo do povećanja premije osiguranja. Tako je u Sloveniji došlo do pada BDP-a od 7,8%, dok je premija osiguranja porasla za 2,7% što je dovelo i do porasta penetracije osiguranja.

U Srbiji je u 2009. godini došlo do pada BDP-a od 2,9%, a premija osiguranja pala je za čak 5,2% (sa 589 na 558 miliona evra). Tako je Srbija jedna od retkih zemalja u kojoj je pad premije osiguranja bio veći od pada BDP-a. Sektor osiguranja u Srbiji je nerazvijen, kako po lepezi proizvoda koji se nude u oblasti osiguranja i reosiguranja, tako i po osnovnim pokazateljima. Po stepenu razvijenosti nalazi se ispod proseka zemalja članica Evropske Unije.

Prema [4] udeo premije u BDP-u 27 zemalja EU iznosio je 8,42%, u Sloveniji 6%, Hrvatskoj 2,9%, Makedoniji 1,53%. U Srbiji, udeo premije osiguranja u BDP-u u 2009. godini bio je 1,8%, što Srbiju stavlja na 66. mesto u svetu. Prema premiji po stanovniku od 108,2 USD u 2009. godini, Srbija zauzima 70. mesto u svetu, dok je u 2008. godini Srbija bila na 62. mestu. Prosek zemalja Evropske Unije iznosio je 2.774,6 USD.

Prema Izveštaju Narodne banke Srbije [7, str.3] u prva tri kvartala 2010. godine, Srbija je ostvarila premiju od 43,2 milijarde dinara (407 miliona evra), što predstavlja rast premije osiguranja od 5,6% u poređenju sa istim periodom 2009. godine. U strukturi premije, udeo neživotnih osiguranja iznosio je 85,2%, dok je udeo životnih osiguranja bio 14,8%.

Prema [7], pokazatelji osiguranja za prva tri kvartala 2010. godine, ohrabruju. Posle krizne 2009. godine, tokom 2010. godine, došlo je do oporavka tržišta, uočen je porast ukupne premije, bilansna suma porasla je za čak 19%, a porastao je i udeo životnih osiguranja u ukupnoj premiji.

Problemi osiguranja u Srbiji koje je osvetlila kriza

Ekonomska kriza koja je zahvatila ceo svet, svakako se odrazila i na sektor osiguranja u Srbiji. Tržište je sačuvalo finansijsku stabilnost, ali je i osvetlilo probleme koji su već neko vreme prisutni u ovoj delatnosti.

Usvajanjem i primenom Zakona o osiguranju iz 2004. godine i uspostavljanjem nadzora Narodne banke Srbije nad delatnošću osiguranja, ostvarena su brojna poboljšanja u okviru ove privredne delatnosti. Strane investicije, kao i striktna regulativa, doprinele su jačanju stabilnosti sektora i proširenju lepeze proizvoda životnih i neživotnih osiguranja. Sa druge strane, izvesne odredbe samog Zakona, kao i nepostojanje regulative u izvesnim segmentima, svakako nisu afirmativno uticale na osiguranje u periodu ekonomske krize.

Da bi osiguranje biše doprinelo održivom razvoju, potrebno je stimulisati rast premije osiguranja, posebno rast premije životnih osiguranja. Dugogodišnji problem plasmana sredstava na dugi rok trebalo bi da bude rešen postignutim dogovorom o emisiji dugoročnih lokalnih obveznica denominovanih u evrima sa dospećem 2025.

Grafikon 5. Udeo pojedinih vrsta osiguranja u premiji za period 2006-2010

Izvor: NBS

* za 2010. godinu dati su podaci za prva tri kvartala

godine i fiksnim prinosom od 5,9%. Ostaje da se razmotre modeli poreskih olakšica za životna osiguranja, kao i za dobrovoljno zdravstveno osiguranje (sličan model se već primenjuje kod dobrovoljnog penzijskog osiguranja).

Jedan od najvećih problema industrije osiguranja u Srbiji, svakako je osiguranje autoodgovornosti, odnosno pitanje visokih provizija, odnosno zahvatanja iz premije, a koje po nezvaničnim procenama iznose i više od 30%. Na taj način umanjuje se masa sredstava namenjena isplati odštetnih zahteva, što na dugi rok može dovesti u pitanje solvencijnost pojedinih društava. Jedinstven centralni informacioni sistem koji je aktiviran početkom 2011. godine, trebalo bi da bude prvi korak ka promenama u ovoj vrsti osiguranja.

Problem male zastupljenosti zaštite od elementarnih nepogoda u okviru imovinskih osiguranja nije samo problem osiguranja već i cele privrede. Klimatske promene i sve učestalije i surovije prirodne katastrofe ukazuju na problem da Srbija koja ima preko 2 miliona domaćinstava ima svega 35 000 zaključenih polisa kojima se pruža zaštita od prirodnih katastrofa. U situacijama poplava i zemljotresa, koje je Srbija nedavno iskusila, ovi elementi ne smeju se zanemariti. Osiguranje je veoma važna karika u lancu tokova privrednog razvoja svake zemlje, pa prema tome i naše.

Zaključak

Iako su prognoze razvoja za 2011. godinu povoljne za većinu zemalja, slab ekonomski rast i povećana konkurencija, limitirali su rast premije osiguranja. Operativna profitabilnost je niska, najviše zahvaljujući niskim premijskim, ali i niskim kamatnim stopama. U 2011. i 2012. godini očekuje se rast industrije osiguranja, ali očekivanja nisu prevelika. Premija će rasti shodno povećanju tražnje za osiguranjem, a u skladu sa opštim privrednim rastom. Ozbiljnije promene cena osiguranja se očekuju u 2012. godini, što treba da bude osnov za snažan rast i povećanje profitabilnosti. Opadajući trend rezultata osiguranja, delimično će biti kompenzovan poboljšanim investicionim rezultatima, obzirom da se očekuje rast kamatnih stopa. Očekuje se poboljšanje investicionih rezultata, ali oni još neko vreme neće dostići vrednosti koje su imali pre krize.

Sa 76 EUR premije neživotnih osiguranja per capita i 10 EUR premije životnih osiguranja per capita, Srbija je daleko ispod parametara koje imaju zemlje Srednje i Jugoistočne Evrope. Uprkos nedostatku realnog rasta, osiguravači i reosiguravači na tržištu Srbije su dobro kapitalizovani i bilansi ovih društava su značajno poboljšani od uvođenja nadzora NBS nad delatnošću osiguranja. Solventnost učesnika na tržištu je u skladu sa propisima NBS, ratio tehničkih rezervi je takođe u porastu, što treba da doprinese adekvatnijim rezervisanjima.

Tokom 2010. godine, osiguranje u Srbiji je nastavilo pozitivan trend razvoja i stanja na tržištu. Najveći broj parametara je pokazao znake oporavka, mada usporenog. Uz sve teškoće kojima je bio izložen, sektor osiguranja je pokazao stabilnost svih parametara, dovoljnu kapitalnu bazu i zahtevanu solventnost. U sklopu daljeg privrednog razvoja pred osiguranjem se nalaze brojni izazovi, a modaliteti njegovog razvoja mogu se sagledati i kroz preporuke eksperta Svetske Banke, Eugene N.G. [10, str.19-22], koje podrazumevaju:

1. Nadzor osiguranja orijentisan ka riziku: NBS se sugeriše da započne pripreme režima nadzora riziko orijentisanog nadzora, karakterističnog za projekat Solventnost II, jer bi uvođenje takvog sistema omogućilo smanjenje garantnih rezervi osiguravača, što bi rezultiralo nižom cenom osiguranja, bez kompromitovanja kvaliteta osiguravajućeg pokrića.
2. Uvođenje poreskih olakšica prvenstveno za životna osiguranja, ali čak i za neživotna osiguranja ukoliko je potrebno dodatno stimulisati njihov rast nakon krize.
3. Revidiranje zahteva za zapošljavanjem prodavaca životnih osiguranja i iznalaženje drugih modela saradnje sa osiguravačima, koji bi omogućili smanjenje fiksnih troškova i omogućili dalji razvoj životnih osiguranja.
4. Razvoj novih proizvoda imovinskih osiguranja, prvenstveno osiguranja vezanih za osiguranje od elementarnih nepogoda.
5. Široku edukaciju o postojećim proizvodima osiguranja, pravima osiguranika i zaštiti shodno važećim zakonskim propisima.

6. Pravna pitanja prvenstveno u pogledu garantnog fonda (starog i novog) i preduzimanje mera da se obezbede dovoljna sredstva za isplatu budućih šteta koje nastanu po osnovu polisa autoodgovornosti.
7. Liberalizacija domaćeg tržišta reosiguranja.
8. Razdvajanje životnih i neživotnih osiguranja.

Bibliografija:

1. Hess T., Karl K., Wong C.: Global insurance review 2009 and outlook 2010, Insights, Swiss Re, Economic Research and Consulting Occasional Papers, Zurich 2009
2. Frey A., Karl K.: Regulatory issues in insurance, Swiss Re, Sigma No. 3/2010, Zurich, 2010
3. Marović B., Kuzmanović B., Njegomir V.: Osnovi osiguranja i reosiguranja, Princip Press, Beograd, 2009
4. D. Staib, L.Bevere: World Insurance in 2009: Premium dipped but industry capital improved, Sigma No. 2/2010, Zurich 2010
5. Hess T., Karl K.: Global Insurance review 2010 and outlook 2011/2012; Swiss Re, December 2010
6. USAID (2006): Assessment on how strengthening the insurance industry in developing countries contributes to economic growth.
7. Narodna banka Srbije - Izveštaj za treće tromesečje 2010. godine
8. Narodna banka Srbije - Izveštaj za 2009. godinu
9. Harington S.: The Financial Crisis, Sistemc Risks, and the Future of Insurance Regulation, The Journal of Risk and Management, Vol.76, No.4, December 2009
10. IMF Country Report No. 10/154: Eugene N.G.- Tecnical Note Insurance Sector, March 2010
11. World Economic Forum: Global Risks 2011, Sixth Edition, January 2011
12. Agencija za osiguranje u BiH: Godišnji izveštaj za 2009. godinu, Sarajevo, 2010
13. HANFA: Godišnje izvješće 2009, Zagreb, 2010
14. Insurance Supervision Agency: Annual report 2009, Skopje, 2010
15. www.zav-zdruzenje.si
16. www.nboc.me/cg

Boris Marović

rođen je u L'Havre - Francuska. Diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Subotici, gde je magistrirao, a 1980 godine doktorirao iz oblasti tržišta osiguranja. Svoje radno iskustvo započeo je u bakarstvu, zatim poljoprivredi kao komercijalni, a zatim generalni direktor poljoprivrednog dobra. Preko 39 godina je proveo u osiguranju. Od toga nalazio se na mestu pomoćnika generalnog direktora ZOIL NOVI SAD, generalnog direktora VOJVODINA RE, zamenika generalnog direktora DUNAV RE, direktora Glavne filijale VOJVODINA RE, pomoćnika generalnog direktora DDOR NOVI SAD i direktora Direkcije za reosiguranje NOVI SAD-RE. Bio je predsednik UO DDOR NOVI SAD. Prošao je sva zvanja od docenta, do redovnog profesora na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Novom Sadu. Profesor Marović predavao je na redovnim i posleddiplomskim studijama Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, Fakulteta tehničkih nauka i Fakulteta za uslužni biznis u Novom Sadu, na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Podgorici, Nišu, Kragujevcu, Beogradu kao i na BK Univerzitetu. Rešenjem Saveznog sekretarijata za razvoj i nauku 2001 godine imenovan je za eksperta iz oblasti osiguranja, transporta i špedicije. Do sada je objavio 11 samostalnih i 16 koautorskih knjiga i preko 100 stručnih i naučnih radova iz oblasti osiguranja, transporta i špedicije. Trenutno ja prof.emiritus. Predaje na UDG u Podgorici, Otvoreni Univerzitet u B.Luci i na FTN u Novom Sadu
Bio je predsednik Saveza ekonomista Vojvodine, predsednik Saveza ekonomista Srbije (dva mandata) i predsednik Saveza ekonomista Srbije i Crne Gore (dva mandata). Član je IO predsedništva Saveza ekonomista Srbije.

Marijana Lemić-Saramandić

je diplomirala na Ekonomskom fakultetu, a magistrirala na Fakultetu tehničkih nauka, Univerziteta u Novom Sadu, gde je pred odbranom doktorske disertacije iz oblasti upravljanja rizicima u osiguranju. Šesnaestogodišnje iskustvo u oblasti osiguranja i reosiguranja sticala je od 1994-2010. godine u Akcionarskom društvu za osiguranje i reosiguranje DDOR Novi Sad, u kome je niz godina obavljala funkciju direktora Direkcije za reosiguranje Novi Sad Re, a nakon formiranja posebnog društva za reosiguranje, funkciju predsednika Upravnog odbora DDOR Re. Stručno usavršavanje iz oblasti reosiguranja sticala je u Engleskoj, Švajcarskoj i Nemačkoj. Višegodišnji je učesnik konferencija osiguranja i reosiguranja u Monte Karlu, Baden Badenu i Hidri. Direktor je konsultantske kuće Sarcons i predaje na Akademiji za bankarstvo i finansije, Narodne banke Srbije. Član je Predsedništva Saveza ekonomista Vojvodine.